

ունեցող»։ Լաւ է։ Բայց աւելի որոշ պիտի ըլլար ըսելն « երեք անձն ունեցող »։

ԺԶ. — Ժամակ (էջ 92)։

Այս բառին վրայ երկարօրէն խօսուած է և զբոլած։ Դուրեան Սրբազանի և Պ. Աճառեանի տուած մեկնութիւնը՝ միակ պարզ, խելացի և ճիշտ է. Ժամակ բառը մեր լեզուին մէջ զոյւթիւն չունի. բառը « Ժամանակ » է, զոր օրինակողը սխալ զբեր է առ մասնիկը մոռնալով։

Այսպիսի սխալներ սովորական են ձեռագրաց մէջ այսպէս օր. ձեռագիր մը կը գրէ. « անգաւաւտի » = անգոստի, « յեկեցի » « սարկաւունս » են։ Ողջմտութիւնը և տեղւոյն իմաստը բնական է չեն ներեր մեզ ասոնց նոր բառ համարիլ կուրօրէն, որով հարկ է սրբագրենք զըջին վրիպակն և ըսենք. « Անգոստի », « Յեկեկեցի », « Սարկաւաղունս »։

(Շարունակելի)

Հ. ԳՐԻԳՈՐ ՍԱՐԳՍԵԱՆ

ԱՐԵՒԵԼՔ ԵՒ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԱՐՈՒԵՍԸ՝

Ինչ որ արուեստի վերաբերեալ առարկայ ցուցադրում է Հոռոմ, մեր Թուականի առաջին դարերէն սկսած, նա կրում է Աղեքսանդրեան դրոշմը։ Եօթներորդ դարու կէսին, Յաբիտեանական քաղաքը կիսով չափ աւելի բիւզանդական դարձած էր։ Ոչ իւր շինուածապետեալ, ոչ իւր վարձկան նախըքեալներու մտքիցը անցել էր երբեք քրիստոնէական արուեստ մը հանճարաստեղծել։

Պաշտօնական գիտութիւնն փորձեց և դաժն վերագրել քայքայուած Յունաստանին, այն ամէնը ինչ որ ամբարուած էր պարսպաւեր Հոռոմում։ Սակայն յունական ճարտարապետութեան համակիրներ, բոլոր իրենց նախածնունդութեամբ, աւելի յառաջադիմութիւն մի պիտի չկարենային ցուցադրել քան փայտածածը թաղիլիկաներոս տիպաբը։

Միջերկրականի յունական ոճի փոխանակութիւնը, Սիւրբոյ և Հայկական երկիրների գմբեթաւոր ճարտարապետութեան հետ, անդրադարձում է Ստրիչկովսկին, կարելի եղած չէ հասկանալի լինել առա-

ջիններուն, բայց եթէ երբ արդէն վերջինս վաղուց իւր կատարելութեան հասել էր։

Այն ժամանակներում երբ Հոռոմայեցիք տարւում էին յօշոտուելու կրկէսին մէջ, կամ ապաստան էին փնտռում Գետնադամբանների տղամոտ և մութ նկուղների մէջ, անդին Արեւելքում քրիստոնէական հասարակութիւններ ազատաբար զարգանում էին Պարսից պետութեան սահմանների մէջ։ Լատինի սիրահար պատմիչներն, իրենց գիրքնք կարծում են տիեզերքի կեդրոնումը լինել Երջա պարզմտութեամբ տղէտ մնացել են կամ մոռացութեան տուել, կամ կամակրորութեամբ կեղծած որ նոր հաւատքը Արեւմուտքից անհամեմատ արագութեամբ տարածուեց Արեւելքում՝ այն ստեղծագործելու կենսունակ ժողովուրդների մէջ։

Կան ձեռագիրներ որ ցոյց են տալիս քրիստոնէական շինութիւնների գոյութիւնը Ատիաքեանում, անդր քան Տիգրիսը, երկրորդ դարից սկսած։ Սասանեանց հալածանքը այն ատեն միայն սկսուեց Հայաստանի մէջ, երբ քրիստոնէութիւնն պետական կրօնը հռչակուեց, և ապա անցաւ

1. Revue des Arts Asiatiques, 1926 N. 1. Paris.

Հոռմէական բաժան կայսերութեան մէջ:

Ծովսէփ Ստրիչկովսկին, քրիստոնէական հարադարապետութեան անվիճելի արտօնան, իւր վերջին երկասիրութեամբն ապացուցեց, որ թէ՛ ճարտարապետութեան նախնական գիտութիւնն, ինչպէս նաև երգի և արարողութեանց սկզբնաւորութիւնն, յատկապէս Ստրիչկին եկած են, ասինքն գմբէթաւոր շինութեանց ծնունդի երկրից: Լատին եկեղեցին որոցամե կա՛մարն փոխ առած է Միջագետքէն: Իսկ ինչ որ վերաբերում է զուտ կրօնական հիմնական շինութեան, անոր արտակա՛նն խիզախ թոյլէքն, գրաւիչ բանաստեղծութիւնն՝ յանդուգն Հայաստանին պատկանում է, իրանի հարկատուին(?) յորմէ նա ազդուել է Գմբէթն ժայթքում է թրմէ բուկէն վեր. խաչամե պատուանդանի կամ թևերու վերայ հաստատուած: Ստրիչկովսկին երեսուն տարիներու հետազօտութիւններէ և խանդավառ համեմատութիւններէ յետոյ, ի վիճակի եղաւ գտնելու քրիստոնէական արուեստի որոտանք: ՄԻՋԱԳԵՏՔ-ՆԱՅԱՍՏԱՆ:

Մրազիւներու մեծագոյն մասն՝ զարտուղութիւններ կրած չափազանցութեամբ «Գոթականին», կրճատուած սերտ կապելու «Ռոման»ին հետ, հրապուրուած «Բիւզանդականին» ի փայլով, ինչպէս և գրեթէ բոլոր դրութիւնները (systemes) յատկապէս ծերու և հաւասարակշռութիւններու արդէն պատրաստուած կազմուած են այն երկիրներու մէջ սաղմային կամ թէ կատարելագործուած վիճակում, գործադրուելով Դ զարու սկիզբից Եկեղեցու ծառայութեան համար: Փոխանցման երեք ազդակներն են.

1°. Շուետէն իջած գերման ցեղերն, Նոբա անցնում են հարաւային Գերմանիայէն և կանգ առնում են Սև ծովի ափերի վերայ, Գաղղիա, Սպանիա և Իտալիա մտնելէն առաջ: Այս բարբարոսները նոխապաճոյն զարգարուած, ինչպէս ցոյց տալիս են իլունիի գանձերն և Մետալիա ներու հաւաքածոյն, իրանց ետևից ածում են Հայեր, որոնց հանդիպելիս են Կոստանդնուպոլսում կամ փոքր Ասիայում:

2°. Կրօնաւորներ Ասորիքի և Նոր կայսերութեան: Նոբա հիմնում են ասիական վաճառականների օգնութեամբ՝ ուժեղ գաղութներ արևմուտքի ամեն նաւահանգիստներում և ներքին մեծ քաղաքներում, ասորի է մի հասարակութեան նաև միևնույն պոստիւսակութիւնները:

3°. Արևմտեան ուխտաւորները: Նոբա ի դարձին արևելքից բերում էին հետերուն յին յիշատակները հոյակապ շէնքերու՝ Երուսաղեմի, Բեթղեհեմի և Հայկական Կիլիկիայից, որտեղով անցնում էին ճանապարհին:

Ազոխտանիայի, Պրովէնսի Պերիկուրդի և Ովերնիայի «Ռոման» եկեղեցիներն, նոյնաթիւ կոթողներ են իրան տանող ճանապարհի վերայ: Նոյն բանը և Իտալիայում ենք պատահում, Թէոդորիկի դամբանն՝ Հռաւէնայում, Պիզայում՝ Միլոտաբանը, Միլանում՝ Ս. Լաւրենտիոսինը, և շատ մը բիւզանդական կերտուածքների միջև կայ նաև Վենետիկի Ս. Մարկոսը, փառակից քոյր Կ. Պօլսի Ս. Առաքելոց Եկեղեցւոյն և կենդանի հրաշակիքը աշխարհիս:

Ազգամուր (nationaliste) մեծապէս կ'անիրաւի առ ցրիստոնէայն, ծածկելով անկից թէ մեր շրջանի սկզբի՝ փորձերն թէ՛ արևմտի և թէ՛ արևելքի կողմերն, կրում են դրոշմն «հակա-իրապաշտ» ձգտումն. բու զարթումին, հակառակ յոյնա-հոռմէական «տիրող» տարազին: Ոսկերչու թիւն խորշապրտագ, մարմարը հիւսուածքանդակ, կերպաներ պատկերազարկ, երփնեղանգք. Թարմ մարդիկ, փառաւորութեան սիրահար և մաքուր երեւակայութեամբ, ստեղծում են իրենց ձևերը, բանում են թանգարժէք նիւթերի վրայ, առանց դիմելու բնութեան: Լուրարտացիներ, Ֆրանգիներ և մանաւանդ վիզիկոթներ, մեր երկիրներու ներկայացուցիչներ են, գերազոյն վեհութեամբ, հակառակ իրենց գործադրութեան չափաւոր միջոցներին, Ասիոյ հազարամիայ աւանդութիւններին:

Անոնց զարգեր դրուագելու արուեստն

և արեւելցի Միանձուներէ կատարելագործուած ոճն իրար խառնուելով ինքնին օժանդակում են Ռումանիկ շինութեանց։

Սովորաբար կարծում է, թէ հելլենականութիւնը ամէն ճակատի վրայ պարտութիւն կրելով, բիզանդիոնի մէջ զրոնում է, ամբալ գիշորութիւններէ զնով, վերջին ապաւէնը։ Յ. Ստրիշկովսկին արտաքինէն տարուած, ինչ ինչ կէտերու նկատմամբ, այս կարծիքէն է բայց։

Սկսած Սուրբ Սոփիայէն, Անատոլիոնի կերտուած հոյակապ խառնածին շէնքը, մինչև Պալատի եկեղեցին, յունական խաչի ձևով, կամ Նորր Վասիլ Հայկազնի (867—886) այսինքն մինչև Օրթոդոքս եկեղեցւոյ բացարձակ կանոնական տիպերը, ամենայն կերտուածք և ամենայն յատակագծեր, որք ծաղկեցան թագաւոր պապերու գաւազանի տակ, թելադրուած են կամ զլուխ բերուած Հայաստանէ։ Միւսոնք, պատմական և հոյակապ ոճն, քառակ տարածոցն, տափարակի ձևափոխութիւնն, բազմազոյնութիւնն, մէկ խօսքով՝ օրթոդոքս եկեղեցւոյն բոլոր զարդարանքները, տարածուած այնքան լայն չափերով՝ արեւելքն եկած են։

Անոր պատկերազրութիւնը — ըստ Նիւթի, ըստ հետեւորութեան, ըստ դիմապնդութեան — Սեմականներէ ներշնչուած է, այն հին կայսերութիւններէն, որ դիզուած են իրարու վրայ վերին Միջագետքի աստուածաբանական կեդրոններում։ Արամէացիք Նարատացիներու միջոցաւ հաղորդակցութեան մտնելով Եգիպտոսի Ղպտիներու հետ, ձեռք գարնում են կերտելու ականաւոր պատկերազարդ Աստուածաշունչը, յորմէ բոլոր բովանդակ Միջին դարը, ծծելով Անտիոքայ, Երուսաղէմի և բարձրագոյն կ. Պօլսի աւազանէն, անկից պիտի հանէ իւր ձևերու ամբողջութիւնն։

Այն մի քանի նշմարելի նմանութիւնները ժվ և ժփ. դարերու շինուածներէ

միջև, և հելլենականի հետեւորութեամբ և դած խորաքանդակներն, հետեւէն երևում են։ Անոնց կերպարանքների և զգացողութեան նշանակութիւնն տանում է հին դասականի հակոտնեային։ Բիզանդական կազմակերպութիւնն, խսպառ ասիականացած, մտաւ հաւասարապէս թէ արուեստի և թէ քաղաքականութեան մէջ։ Մե. նաստանները և Սուրբ Մարտիոսեան և Պանտկրատորի աշխատանոցները ապահովում և վերաստուգում են քրիստոնէութեան արդիւնաբերութիւնը։

Խաչակիրներ 1204ին կողպւում են աստուածապահ քաղաքը։ Այս մեծ աղէտի թուականը կարելի է գնել սկիզբն անկումի և անշիջանութեան, իսկոյն դադրեցաւ այնուհետեւ հաղորդակցութիւնը արեւելքի հետ։ Ճիւղտոյ ծայր կու տայ անհատականութեան թագաւորութեանը այնպիսի հեղինակութեամբ, որ ոչինչ կարէ անոր առաջն առնուլ։ Երբոր Բյուզնդլէսկի, Բրամանտէ, Վիեննա, և համայնագէտ Լէոնարդոյ իրենց գծազրութեանց մէջ զուգում են մտքի աշխատանքը Արեւելքի շինուածապետներու հետ, նոցա մտքէն անցած չէր թէ յառաջ քան զիրենք ճարտարապետութիւնն ունեցած է մի սիրտ։ Իրենց հանճարի եղբայրները վերածնութեան շրջանում լրացնում են գործը փոխելով սրբազան նկարչութիւնն թէտորո. նական նպատակի։ Չորս դար յետոյ, գրագէտները, Բէդէկերի սխալ տեղեկութիւններով լցուած, կաթոլիկութեան անունից հռչակում են որ «Արեւելեան ազդեցութիւնը մեծ վտանգ է սպառնում գաղղիական ալուեստին, և թէ ստիպողական պարտք է՝ կոռել անոր դէմ»։ Այնպիսիներ կորուսած են մինչև անգամ այն դարերի յիշողութիւնը, երբ ժամանակ Գրիստոսի Եկեղեցին ունէր իւր արուեստը։

ԳԼՈՐԳ ԴԻԴԻԹԻԻՏ

բրգմ. ՄԵՂԱԻ ՇԻՐԱՅԱՅ